

Предраї Сїанковић

ИЗМЕЂУ (Р)ЕВОЛУЦИЈЕ И ДИКТАТУРЕ ИЛИТИ ИСТОРИЈА НИЈЕ МАЈКА МУДРОСТИ

(Саша Стојановић: *Последњи дан боја Саїурна*, Албатрос плус, Београд, 2013)

Некад се тако лепо живело без реда и закона. А онда се појавио Сатурн. Је ли то сан и мит о апсолутној слободи, неодговорности и одсуству свести о другоме? (Ово последње је, чини ми се, посебно наше провинције.) И тако је заузврат настао само *слободан човек који јаче осећа шћуће но соїсївено зло*. Који је богове стварао по налицју својему. Звучи логично, једноставно и на прву лопту; размислимо ли мало, увидећемо да то није у потпуности тачно... боговима су, баш као и неким људима који су тиме аутоматски испадали из друштва обичних смртника, приписиване необичне моћи и облици – али су карактери били несумњиво људски. Потом је, након те врсте плуралитета мишљења, настала ера диктатуре једног бога, пуно након што је човек добро спознао тиранију једног човека, групе или културе занесене идејом. Божје су речи и дела после неког времена постале склоне тумачењима, али су и речи и дела људи који су себе произвели у божанства захтевале време да би доспеле под лупу нове стварности. У чему понекад има и неке неодређене правде, али не историјске. Историја је, уосталом, неприметно спора. Што нас све заједно доводи до приче о диктатури једне, често *ad hoc* истине, о чему књига Саше Стојановића заправо и говори. Књиге о Ја који сам у праву *зашћо шћћо сам креатївнији шћумач истїне*.

Процват замисливих и незамисливих диктатура и локалних тирана резултирао је у прошлом веку и прозом која се тиме бавила, као и својеврсним процватом романа диктатуре, барем на тлу Латинске Америке. Нешто од тога доживело је славу и популарност, попут Маркесове *Јесени ѿаїријарха*, а нешто је остало да чека посвећене и „бољу“ будућност. Отуд код Стојановића силни цитати Фуентеса, Роа Бастоса, Карпентјера... Без намере да прелазим јасне поредбене границе између *Саїурна* и *Јесени ѿаїријарха*, не могу а да не поделим осећај Милана Комненића који се, пишући пре тридесетак година о овом Маркесовом делу, суочио (бриљантно, додуше) са нарративним поступком који је, *уз сва засїрањења... изазов, ѿоїїун, безумно смео, али целїсходан*.

Човек покушава да појми како би попунио празнине, како би прихватио или одбацио и с тиме, или без тога, наставио да живи. Можда откако му је у глави севнуло првобитно *зашћо*. Отуд можда процват и дуговечност реторике којом се тумачи истина. Реторика није замена за факте, аргументе, доказе – али се као таква нуди. И сви верују да ће им се веровати на реч, спонтано производећи уместо аргумената, а

попут ликова *Сайџурна*, иронију, комедију, цинизам и сарказам; у супротном, прибегава се сили и фелшу, да не кажем спиновању. Каква свакодневна гротеска! И о томе *Сайџурн* говори и зато је и први сусрет са овом књигом напоран. То, ионако, није књига за плажу, читалац ће морати да одвоји реално време и свест, не посезајући увек за очигледним јер ће из таквих очекивања понекад изаћи кратких рукава, нема журбе ако желите награду, у питању је стандардна Стојановићева реченица (овог пута непрекинута) – дакле, издашна у сваком погледу. Нешто не можете схватити док не направите пун круг, онда увидите да је један круг недовољан; у ствари, треба се опустити, бити добар посматрач и сачекати да се пролаз у другу димензију сам укаже. Ионако никада није могуће схватити све, мада критичари то нерадо признају. Не бих да нудим јединствени начин читања оваквог дела, биће да је то индивидуална ствар, упркос ономе што овај текст и читалачка навика сами по себи намећу.

А све се налази у једној јединој реченици (*...као да цео свет њогава није њосијао једна реченица, њосија духом и њоширена сумњом, велика књија...*) у којој је сажет последњи дан једног диктатора који је окупирао лудницу (којој друштва, барем повремено и у неким сегментима, непријатно сличе), држи таоце, а лудницу опседају да би је ослободили (добра идеја за неки холивуђански треш, не?), и тешко је рећи ко је у целој причи луђи и чије је морално извориште чистије – и ето нас опет код приче о Истини, њеним слугама и господарима. Све је у реченици која обезбеђује метеж идеја и квалитетну вртоглавицу што, на срећу и нажалост, прекида огроман низ фуснота (аутор није успео да добади до хиљаду!); то можете варити сталним скретањем са главног колосека, повременим одлагањем књиге зарад суочења са управо олизаном фуснотом, која понекад уопште није на истом фону са претходном или потоњом, а понекад, чини се, ни са текстом самим. Њихова је веза некад нејасна, наизглед сувишна. То је и игра, личи на читалачки бонус око којег се морате помучити. Некад се из ње види и како демагогија фанатизма и бахатости, макар она са своје позиције нудила истину (али истина је једно, а оно што јој наликује нешто је сасвим друго) може бити моћна и колико утиче на стварање моћи и немоћи истовремено. Нема те врлине која не може доживети да буде изврнута у своју супротност јер ситуације су, за разлику од врлина, варијабилне. (Нема те чарапе коју демагогија не може да изврне!) Некад је то најобичнија игра. Или изврнута слика главног тока који игнорише/прихвата својство огледала да изврће слику. Некад поигравање аутора са критикама које је примао или упућивао до појаве *Сайџурна*. Некад се у њима препознаје поређење (кроз фину симболику, спретно уденут пример из прошлости који указује на вечну методолошку и жаргонску манипулацију власти) што се лепо уклапа у нашу локалну савремену бљувотину од стварности богате осиромашеним разумом, добром вољом, али не и лишене вишег нивоа лаицизма и руководилачког надахнућа. То је она поменута гротеска која нам се у реалности нуди као врхунска текућа епика. Чињеница је да је превише фуснота, али шта би било да их је мање. Тај паралелни „подземни ток“ књиге, исписан фонтом писаће машине (дакле, службеног документа или документа „службе“), егзистенција је нечег чију легитимност производе политика, историја, литература, филозофија... извираће из свих могућих епоха, из неочекиваних пера, чинећи да онај други ток бива са временом прозирнији – што не значи

да смо сада открили шта је све у тој, сада мање мутној води. Видимо, али шта се види? Е па, тај облик ствари зависиће од личне диоптрије и од тога хоћете ли ткати или парати. Кажем, онај други ток, јер тај којег бисмо назвали главним виртуелна је и слојевита мешавина коју ћете сами морати, у индивидуализованој дози, да направите од онога што се на папиру налази. Ово, да подсетим, није обична књига ни у једном погледу. Главни ток приче и фусноте заједно (не) чине јединство радње; па, рецимо да видите две слике: она друга, фуснотна, пружа увид у опште ткиво распамећене и сувисле мисли. Не видите оштрију, јаснију, већ неку другачију слику коју не морате из прве назрети, али ако прихватите понуђени пејзаж, враћаћете му се више пута, без реда и поретка, лишени бриге о бонтону линеарног света. Неке ћете у покушају да их вежете за главни текст одбацити; можда ће вам се у накнадном читању посвећеном само фуснотама приказати у другачијем светлу. Оне су и својеврсни извештај обдуцента о генези и механизмима диктаторског ума, али и разумних покушаја добре воље. Оне су прилика да прихватите или, ако сте довољно будни, одбаците – баждарећи тиме и сопствену свест – филозофску, политичку, социјалну и ину идеју, са којом ћете се можда срести и у сасвим другачијем контексту; тек да бисте били бачени на нове муке, премда у пуком свакодневном препознавању зла не би требало губити превише времена.

Може да се залута.

Прва фуснота је можда кључна и наводи нас на тумачење доживљаја главног јунака смештеног у неко кошмарно *свевреме*, али и у мисли и исповести свих осталих, што фиктивних (разлике као да нема), што већим делом некада врло живих, важних историјских личности које су обликовале и тумачиле свет, а нарочито Француску револуцију. Сигурно је да то, у извесној мери, чине и дан данас, што овакав облик текста чини оправданим. Овде не смемо заобићи Гонкуре: читање њиховог читања оног што називамо ткивом историје, врхунски је ужитак и изванредно учило списатељског, читалачког и опажајног стила. После неког времена, уз адекватну дозу малодушја услед концентрације људске свињарије и нивоа хуљизма, морате се запитати шта су историја и свакодневица, и како их поднети уопште. Како се у њој снаћи и које путоказе следити, а пред којима, упркос слаткоречју или наметању гриже савести, окренути главу. Како изаћи на крај са квалитативним дволичјем онога што величамо или презиремо, а што увиђамо тек када променимо тачку гледишта? Јасно је само колико смо, упркос вишемиленијумском наслеђу и учењу, упркос томе што нисмо хендикепирани (или ипак јесмо, еволуција није све предвидела), напротив – ипак свет духовних инвалида прошарани тек по којим зрном свести. И шта су заиста врховни домети модерног друштва, ако изузмемо иживљавање бизниса и самољубља маскираних идејом и хуманизмом?

Горак закључак је да овим светом владају распамећеност и резигнација. Чему онда разум и савест? Зарад испуњавања основних физиолошких функција? А затим и зарад испуњавања осталих жеља. Но, овај роман нуди и могућа средства за ублажавање болних спознаја, само треба издвојити оно које ће деловати на ваш карактер. У супротном, хватајте неку наредну прилику.

Ову је књигу могао написати и сам Сатурн, ипак је он и бојеви метак и ћорак, али је набој људски. Сатурн је проклет: било то објективно или не потпуно је неважно за

њега и околину јер он се понаша у складу са кваком 22, тј. веровањем у проклетство. Свеједно, и метак и ћорак фасцинирају разорном моћи и ужасом ткива, појмљивом, а тешко објашњивом путањом, блудном, дакле „плодном“ одисејом коју Стојановић описује сочно и песнички, у маниру прохујалих манира. Опијеност јединке и масе да се буде слободан, моћан и зао, да се поседују и творе супстанца свести, фантом дела и недела – за фртаљ талира или за живота епитаф, није важно – потпаљени су ватрицом стварног, мада све делује као кошмарни *perpetuum mobile*... Ову књигу могу узети или оставити кад год зажелим. Кад сам празан или пун. Један лист могу појести за минут или га њушкати пола сата. Могу је насумично отворити, ослобођен круте читалачке дужности, и узети колико ми треба. Свевремени Сатурн, генијални и глупи гад, силази на дно мог бића и ја више не знам колико је људи на том дну ни шта су они заправо, одевени у исконско и будуће, у смежурани уд немоћи и блистави врх поимања и визије, у несхватљиви вртлог стваралачког и уништавајућег, у свеопшту паскаловску узурпацију након заслепљености могућностима које, будући да су нам на кратко дате, никада нећемо ни разумети, не престајући да то покушавамо.